

LBRIS

We know
books

DTP: Hoffman Design
Țipar: Hoffman Print
Traducere: Nicolae Gane

© Editura Hoffman, 2023, pentru prezenta ediție.

Această carte este protejată prin Copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

EDITURA HOFFMAN SRL
Tel: 0740.984.910
contact@editurahoffman.ro
www.EdituraHoffman.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DOSTOEVSKIJ, FEDOR MIHAILOVIČ
Demonii / Feodor Mihailovici Dostoievski; trad. de Nicolae
Gane. -
Caracal: Editura Hoffman, 2023
ISBN 978-606-46-1961-7
I. Gane, Nicolae (trad.)

821.161.1

Feodor Mihailovici Dostoievski

Demonii

Traducere de NICOLAE GANE

Editura Hoffman

*Să mă tai de văd vreo urmă,
Ce ne facem noi acum?
Ne-a ajuns vreun drac din urmă
Și ne-a abătut din drum.....
Mulți ca frunze toamna-n vânt,
Încotro li-i drumul oare?
Zbieră parcă-s la aman...
Se mărit-o unăjitoare?
Îl îngroapă pe Satan?*

A. PUȘKIN

Și era acolo o turmă mare de porci, care pășteau pe munte.
Și L-au rugat să le îngăduie să intre în ei; și le-a îngăduit.

Și, ieșind demonii din om, au intrat în porci, iar turma s-a aruncat de pe țarm în lac și s-a înecat.

Iar păzitorii, văzând ce s-a întâmplat, au fugit și au vestit în cetate și prin sate.

Și ei au ieșit să vadă ce s-a întâmplat și au venit la Iisus și au găsit pe omul din care ieșiseră demonii, îmbrăcat și întreg la minte, șezând jos, la picioarele lui Iisus, și s-au înfricoșat.

Și cei ce văzuseră le-au spus cum a fost izbăvit demonizatul.

SFÂNTA EVANGHELIE CEA DUPĂ LUCA,
Cap. VIII, 32-36

Partea întâi Capitolul întâi

În loc de introducere, câteva amănunte din biografia mult-stimatului Stepan Trofimovici Verhovenski

I

Înainte de a începe descrierea evenimentelor atât de stranii survenite recent în orașul nostru, în care nu se petrecuse până atunci nimic remarcabil, mă văd nevoit, din lipsă de experiență, să arunc o privire fugară într-un trecut mai îndepărtat și să dau câteva amănunte biografice ale talentatului și preastimatului Stepan Trofimovici Verhovenski. Ele vor servi doar ca introducere la cronica a cărei istorisire mi-o propun și care abia urmează.

Trebuie s-o spun de la început și fără ocol: Stepan Trofimovici a deținut întotdeauna printre noi un rol mai aparte, un rol, ca să zic așa, civic, pe care îl juca cu atâta pasiune și dăruire de sine, încât n-ar fi fost în stare să renunțe la el nicidecum, ba, mi se pare, nici n-ar fi putut trăi fără să-l joace. Departe de mine gândul de a-l compara cu un actor – ferit-a sfântul! –, mai ales că mie personal îmi inspira multă stimă. Era la el mai degrabă o chestiune de obișnuință sau, mai bine zis, de înclinație statornică și generoasă care îl prinsese încă din anii tinereții, când se legăna în visuri ademenitoare în privința viitoarei sale poziții sociale și care îl înfățișa într-o aureolă de admirabilă atitudine civică. Astfel, îi plăcea mult situația sa de „persecutat” și, ca să zicem așa, de „surghiunit”. Acești doi termeni despre care se știe că sunt, într-o anumită accepțiune, aureolați de o strălucire clasică l-au captivat o dată pentru totdeauna și, înălțându-l treptat în propriii săi ochi, l-au făcut de-a lungul atâtor ani să se vadă în cele din urmă ridicat pe un fel de pedestal care îi măgulea foarte tare amorul propriu. Într-un roman satiric englez din secolul trecut, se vorbește despre un anume Gulliver, care, trăind mulți ani în țara liliputanilor, cu locuitori de statură minusculă, se obișnuise într-atât a se considera un uriaș printre localnici, încât, reîntorcându-se în Anglia, striga pe străzile Londrei,

fără să vrea, către pietoni și birjari să se dea la o parte din drumul său, ca nu cumva să-i strivească, continuând să se creadă un uriaș printre pitici. Lumea râdea de el și îl înjura, iar birjarii grosolani îl și croiau pe uriaș cu lovituri de bici; dar era drept, oare? Ce nu face omul în virtutea obișnuinței? Cam același lucru s-a întâmplat și cu Stepan Trofimovici, numai că într-o formă mai puerilă și mai inofensivă, dacă putem spune așa, căci era, în fond, un om minunat.

Înclin să cred că spre sfârșitul vieții lui lumea l-a uitat cu totul, dar în niciun caz nu s-ar putea susține că a fost cu desăvârșire necunoscut într-o anumită perioadă. A făcut și el parte, de bună seamă, dintr-o faimoasă pleiadă de personalități care au sclipit pe firmamentul vieții publice a ultimei noastre generații, ba, la un moment dat, și pentru o clipă foarte scurtă de altfel, numele său a fost trecut de către unii oameni prea grăbiți din acea vreme chiar printre unele figuri proeminente ca Ceadaev, Belinski, Granovski și Herzen, acesta din urmă începând tocmai să se afirme peste hotare. Dar activitatea lui Stepan Trofimovici fusese sortită să ia sfârșit aproape odată cu începutul ei, ca să zicem așa, el fiind prins „în vârtejul unui concurs de împrejurări”. Și, de fapt, nu existase niciun „vârtej” și niciun „conкурс de împrejurări”, după cum s-a constatat ulterior, cel puțin în cazul său. Abia de curând, în ultimele zile, am aflat spre stupefacția mea, dar din surse absolut sigure, că departe de a fi fost surghiunit în gubernia noastră, cum crezuse toată lumea, Stepan Trofimovici nu s-a aflat nici măcar sub supravegherea autorităților. Ca să vezi unde-l poate duce pe om puterea imaginației! El însuși a crezut sincer toată viața că în unele sfere sus-puse este considerat primejdios și privit mereu cu suspiciune, că cel mai mic pas al său este cunoscut și înregistrat și că fiecare dintre cei trei guvernatori care s-au succedat la cârma guberniei noastre în decursul ultimilor douăzeci de ani sosea în localitate perfect edificat asupra persoanei lui, prevenit de anumite sugestii venite de sus și înarmat la preluarea funcției cu instrucțiuni speciale în privința lui. Să fi încercat careva în acea perioadă să-i demonstreze precăinstiului nostru Stepan Trofimovici pe baze de probe incontestabile că, de fapt, n-are a se teme de nimic! Ei bine, omul s-ar fi simțit, desigur, profund atins în amorul său propriu. Și când te gândești că era un om foarte inteligent și înzestrat, un om, s-ar zice, de știință, deși ca savant... în sfârșit, în domeniul științei nu prea a făcut el cine știe ce mare lucru, ba mi se pare că n-a făcut chiar absolut nimic. Dar cu oamenii de știință, la noi în Rusia asemenea cazuri întâlnești la tot pasul.

Reîntors din străinătate, el străluci la una dintre catedrele universitare pe la sfârșitul deceniului al cincilea cu cele câteva prelegeri ținute despre semințiile arabe, mi se pare; a apucat totodată să-și susțină în mod strălucit teza despre importanța civică și comercială pe care ar fi putut s-o dobândească micul orașel german Hanau între anii 1413 și 1428, precum și despre cauzele speciale și, de altfel, cu totul nelămurite care l-au împiedicat să capete o asemenea importanță. Disertația aceasta reuși să-i atingă în mod abil și dureros pe slavofili din acea vreme, creându-i în rândurile acestora numeroși dușmani înverșunați. Mai târziu – după ce fusese nevoit să renunțe la catedră – el mai tipări (în semn de răzbunare oarecum și mai ales ca să arate ce fel de om au pierdut ei în persoana sa) în paginile unei reviste lunare și progresiste, care publica traduceri din Dickens și o lauda pe George Sand, începutul unui studiu aprofundat, pare-mi-se asupra genezei extraordinarei noblețe morale a cutăror cavaleri din cutare epocă, mă rog, n-aș putea spune precis, dar ceva în acest gen. În orice caz, se promova în acest studiu nu știu ce idee elevată, nemaipomenit de nobilă și de generoasă. S-a zvonit apoi că publicarea în continuare a acestui opus a fost grabnic interzisă și că însăși acea revistă progresistă ar fi avut de suferit pentru faptul că a publicat prima jumătate a studiului. Se poate! Câte nu ne-a fost dat să vedem pe atunci întâmplându-se?! Dar, în cazul de față, e mult mai probabil că, de fapt, nu se întâmplase nimic și că autorul însuși pur și simplu din lene renunțase să-și termine studiul. Cât despre ciclul său de prelegeri asupra arabilor, motivul pentru care a fost obligat să le întrerupă era următorul: nu se știe în ce împrejurări și cine anume (evident, unul dintre inamicii săi reacționari) ar fi interceptat o anumită scrisoare adresată de Stepan Trofimovici unei anumite persoane, în care erau expuse anumite „stări de fapt” și, drept urmare, de unde, de către cineva, i s-ar fi cerut unele explicații. Nu știu cât de adevărat este acest fapt, dar se relatează totodată că a fost descoperită în același timp, la Petersburg, o vastă asociație de aproximativ treisprezece persoane care urmăreau abolirea legilor morale și statale cu șase ani în urmă la Berlin, în prima lui tinerețe, și care circulase în copie între doi amatori de versuri și un student. Îl am și eu acum în sertarul mesei. Mi-a fost dăruit anul trecut personal de Stepan Trofimovici în copie autografă recentă, cu dedicația autorului și îmbrăcat într-o superbă copertă de marochin roșu. Poemul nu este lipsit de unele calități poetice și chiar e scris cu oarecare talent; cam nebuloș, e adevărat, dar pe atunci (adică prin deceniul al patrulea) mulți obișnuiau să scrie în această manieră. Mi-ar fi peste putință

a-i reda subiectul pentru că, la drept vorbind, nici nu l-am înțeles. E un fel de alegorie tratată într-o formă lirică-dramatică și care amintește partea a doua din *Faust*. Cortina se ridică în intonațiile unui cor feminin, apoi ale unui cor de bărbați, urmează un cor al elementelor naturii și, în sfârșit, intervine corul unor suflete care nu au trăit încă, dar aspiră intens a ajunge și ele să se bucure de viață. Toate corurile acestea cântă ceva foarte confuz, în bună parte despre nu știu ce blestem aducător de nenorociri, dar tratat nu fără o fină nuanță de detașare ironică. Brusce, scena se schimbă pentru a face loc unui fel de „Sărbătoare a vieții” la care cântă până și insectele, apare o broască-țestoasă ce rostește niște formule sacramentale latinești și, dacă nu mă înșel, până și un mineral, obiect prin definiție total neînsuflețit, își cântă aria respectivă, în general toți cântă aproape neconștient, iar dacă se mai întrerup din când în când ca să schimbe câte o vorbă, parcă se ceartă într-un chip la fel de confuz, dar tot cu un aer elevat. Intervine apoi o nouă schimbare de decor, care aduce pe scenă un peisaj pustiu și sălbatic; pe acest loc rătăcește un tânăr civilizată, care rupe și sugerează niște buruieni; la întrebarea unei zâne de ce sugerează aceste ierburi, tânărul răspunde că, simțind în el un prisos de vitalitate, caută uitarea, pe care o află în sucii acestor buruieni, dar că dorința lui supremă este de a-și pierde cât mai repede rațiunea (o dorință oarecum superfluă). Apare deodată, călare pe un cal negru, un adolescent de o nespusă frumusețe, urmat de un alai imens de oameni reprezentând toate semințiile lumii. Adolescentul personifică moartea la care aspiră toate popoarele. Și, în sfârșit, în scena finală răsare subit Turnul Babel și niște atleți se zoresc să termine ultimele lucrări din vârful turnului, cântând imnul speranței noi. Când zidirea ajunge la capăt și edificiul este gata, posesorul, să zicem stăpânul Olimpului, o șterge în mod caraghios, iar omenirea, înțelegând despre ce e vorba, îi ocupă locul și imediat se instaurează o eră nouă, cu o nouă ordine de viață și cu o nouă înțelegere a esenței lucrurilor. Acesta este poemul care a fost considerat atunci primejdios. I-am propus lui Stepan Trofimovici anul trecut să-i public imediat poemul, dat fiind conținutul lui absolut inofensiv în zilele noastre, el a refuzat însă cu o vădită nemulțumire. Părerea că poemul său nu conține absolut nimic tendențios i-a displăcut și înclin să cred că acestui fapt i se datorește răceala cu care m-a tratat timp de două luni încheiate. Printr-o curioasă întâmplare însă, cu totul pe neașteptate și aproape concomitent cu propunerea mea de a-i publica poemul în Rusia, acesta apare *acolo*, adică în străinătate, în paginile unei culegeri revoluționare și, bineînțeles, absolut fără știrea lui

Stepan Trofimovici. Ei bine, speriat la culme, el alergă mai întâi la guvernator, ticlui apoi o prea nobilă scrisoare justificativă pentru a fi trimisă la Petersburg, pe care mi-o citi de două ori, dar n-o mai expedie, neștiind cui s-o adreseze, într-un cuvânt, trăi într-o frământare continuă o lună întreagă; dar eu sunt convins că în străfundurile sufletului se simțea extrem de flatat. Obținând un exemplar al culegerii, nu se despărțea de el nici noaptea, iar ziua îl ascundea sub saltea, interzicându-i slujniciei să mai facă patul. Și cu toate că se aștepta în orice zi să-i sosească de undeva nu se știe ce telegramă, nu ezită să arboreze în același timp un aer grav de superioritate. Dar nu mai veni nicio telegramă. Tot atunci se împacă și cu mine, ceea ce dovedește extrema blândețe a firii sale temperate și străine de orice ranchiună.

II

Nu m-aș încumeta să merg cu gândul până acolo încât să susțin că n-a suferit niciodată pentru ideile lui. Dar sunt absolut convins acum că nimic nu l-ar fi împiedicat să-și continue după placul inimii prelegerile despre arabii lui, cu condiția să prezinte explicațiile de rigoare. Dar, rănit în amorul lui propriu, el se grăbise febril să-și vâre în cap, o dată pentru totdeauna, ideea că întreaga lui carieră a fost iremediabil distrusă de „vârtejul unui concurs de împrejurări”. La drept vorbind, adevărata cauză care a determinat această schimbare bruscă a carierei a fost propunerea făcută mai înainte și reînnoită într-o formă delicată, chiar în acea perioadă, de Varvara Petrovna Stavroghina, femeie foarte bogată, soția general-locotenentului Stavroghin, de a-i încredința educația și îndrumarea intelectuală a unicului ei fiu, în calitate de distins mentor și de prieten, fără a mai vorbi de remunerația excepțională pe care urma s-o primească pentru osteneala lui. Propunerea aceasta îi fusese adresată întâia oară pe când se afla încă la Berlin, în anul morții soției sale. Prima lui soție era o jună cam zvăpăiată din gubernia noastră, cu care se căsătorise în anii încă nesăbuiți ai primei tinereți: o ființă fermecătoare, de altfel, dar care i-a pricinuit multe neazuri, întrucât el nu dispunea de mijloace de întreținere corespunzătoare stilului ei de viață, precum și din alte motive de ordin mai intim și mai delicat. Despărțită de trei ani de soț, ea deceda la Paris, lăsând în grija tatălui un băiețuș de cinci ani, „fructul primei iubiri fericite și neîntinate încă de nicio pată”, cum lăsa el să-i scape la un moment dat în fața mea într-un acces

de melancolie. Adus imediat în Rusia, pușorul fu încredințat unor mătuși, rude îndepărtate dintr-un colț de țară, care s-au ocupat tot timpul de creșterea și de educația lui. Stepan Trofimovici a declinat atunci propunerea Varvarei Petrovna și în scurt timp, adică la mai puțin de un an de la decesul primei sale soții, se recăsătorii cu o berlinză nu prea vorbărească, deși n-ar fi avut de invocat niciun argument în justificarea acestui pas. Se conturază totuși curând și alte motive prin care se putea explica refuzul său de a accepta postul de preceptor: îl tenta răsunătoarea faimă a unui renumit profesor din acea vreme și se grăbi să-și ia zborul spre catedra la care aspira și pentru care se pregătise ca, la rândul-i, să-și încerce aripile de vultur. După ce se pomeni însă cu aripile pârлите, își aduse aminte, firește, de oferta care și atunci îi puse la grea încercare hotărârea, făcându-l să ezite. Moartea subită a celei de-a doua soții chiar în primul an de căsătorie veni să tranșeze totul definitiv. S-o spunem deschis: lucrurile se aranjară datorită interesului afectuos, precum și prețioasei și, dacă se poate spune așa, clasicei prietenii pe care i-a purtat-o necontentit Varvara Petrovna. El se avântă în brațele acestei prietenii, și situația lui se stabilizează astfel pentru mai mult de două decenii. Am folosit expresia „se avântă în brațele”, dar ferit-a sfântul să-și închipuie cineva că ea ar tăinui niscăi sensuri deplasate. Cuvântul „brațe” trebuie înțeles într-o accepțiune strict morală. Cea mai fină și mai delicată legătură uni pentru totdeauna aceste două ființe atât de remarcabile.

Faptul că în imediata vecinătate a superbului domeniu Skvoroșniki al Stavroghinilor, situat în apropierea capitalei noastre guberniale, se afla și modesta moșioară a lui Stepan Trofimovici, rămasă lui de pe urma primei sale soții, înclină desigur și mai mult balanța în favoarea acceptării postului de educator. Unde mai pui că avea posibilitatea oricând, în liniștea cabinetului său și fără a mai fi sustras de vasta-i activitate universitară, să se consacre științei și să îmbogățească literatura națională prin studii aprofundate. Aceste studii nu parveniră vreodată să vadă lumina zilei; în schimb, el putu în tot restul vieții, adică timp de peste douăzeci de ani, să se ridice „ca o întruchipare a reproșului” în fața patriei, după expresia poetului:

Ca o întruchipare a reproșului

.....
*Stăteai în fața patriei,
Tu, liberal-idealist.*

Personajul vizat de poet avea poate dreptul să păstreze toată viața, dacă așa voia, această poză, deși foarte plictisitoare. Dar Stepan Trofimovici al nostru nu era de fapt decât un biet imitator în comparație cu acest fel de persoane; de altfel, îl și obosea statul prelungit în picioare și-i cam plăcea adesea să zacă tolănit pe o parte. Ca să fim totuși drepecți, întruchiparea reproșului continua să subziste chiar și în poziția aceasta orizontală, mai ales că pentru provincie era prea de-ajuns și atât. O! De l-ați fi văzut în salonul de joc din clubul nostru, așezându-se la o partidă de cărți, întreaga lui înfățișare avea aerul de a spune: „O partidă! Mă rog, iată-mă așadar ajuns în halul de a juca și cărți! Ce, cadrează cu situația mea? Dar a cui e vina? Cine mi-a zdruncinat toată activitatea reducând-o la un whist? Piară Rusia!” și cu un aer demn juca atuurile de cupă.

De fapt, îi plăcea grozav să-și petreacă timpul la o măsuță verde, lucru pentru care, și îndeosebi în ultima vreme, avea dese discuții neplăcute cu Varvara Petrovna, mai ales că pierdea mereu. Dar asupra acestei chestiuni vom mai reveni. Aș vrea numai să menționez în treacăt că omul nostru avea și mustărări de conștiință (uneori adică) și atunci cădea în melancolie. În decursul celor douăzeci de ani cât a durat prietenia lui cu Varvara Petrovna, de trei-patru ori pe an el se lăsa cuprins de „tristețea civică”, cum denumiserăm noi această stare, adică pur și simplu de ipohondrie, dar onorabila Varvara Petrovna ținea mult la această expresie. Mai târziu, el se lăsa cuprins și de pasiunea pentru șampanie. Cu delicatețea ei plină de tact, Varvara Petrovna însă a știut să-l ferească toată viața de orice înclinații vulgare. Și avea nevoie, firește, de o dădacă, pentru că devenea uneori foarte ciudat: în toiul celei mai înălțătoare „tristeți civice” izbucnea deodată într-un răs dintre cele mai vulgare. Avea momente când se apuca să vorbească pe un ton zeflemitor până și despre sine. Or, nimic n-o speria mai mult pe Varvara Petrovna decât tonul zeflemist. Era o femeie cu principii clasice, o femeie-mecena, care acționa exclusiv din considerații de ordin superior. Influența acestei nobile doamne asupra sârmanului ei prieten în decursul celor douăzeci de ani a fost covârșitoare. S-ar cuveni să-i consacram câteva pagini speciale, ceea ce voi face chiar acum.

III

Există prietenii bizare: doi inși par gata aproape să se mănânce unul pe altul, trăiesc așa toată viața, dar nu sunt capabili

să se despartă. Le-ar fi și imposibil: dacă unul dintre ei, dintr-un capriciu, s-ar încăpățâna să împingă lucrurile până la o ruptură, ar cădea desigur bolnav cel dintâi și poate chiar ar muri. Știu precis că Stepan Trofimovici, de câteva ori, chiar și după unele momente de efuziune foarte intime între patru ochi cu Varvara Petrovna, îndată ce ea pleca, sărea de pe divan și se apuca să lovească furios cu pumnii în pereți.

Nu este deloc o metaforă, fiindcă într-o zi chiar făcu să cadă tencuiala pe dușumea. Voi fi întrebat poate cum e posibil să fi aflat niște amănunte atât de puțin sesizabile? Dar dacă v-aș spune că am fost personal de față? Dacă v-aș spune că însuși Stepan Trofimovici de repetate ori a plâns în hohote pe umărul meu, dezvăluindu-mi în imagini impresionante dedesubturile existenței sale? (Și câte nu mi-a mai mărturisit el în aceste momente de criză!) Ce se întâmpla însă aproape întotdeauna după asemenea accese violente de plâns: a doua zi cădea pradă remușcărilor, gata să se răstignească pentru ingratitudea lui; mă chema de urgență ori alerga el însuși la mine, numai și numai ca să-mi spună că Varvara Petrovna este „întruchiparea angelică a unui suflet cinstit și delicat, în timp ce el era exact contrariul”. Și nu numai că alerga la mine, dar se și autodemasca înaintea ei în scrisori pline de semnificații, mărturisindu-i sub proprie semnătură, așternută integral, că nu mai departe decât ieri, de pildă, i-a povestit unei terțe persoane: că ea îl ține din vanitate; că îl invidiază pentru erudiția și talentele lui; că îl urăște și, dacă această ură nu se manifestă, o face numai și numai de teamă ca el să nu plece, știrbindu-i astfel reputației de mecena a literelor; că din pricina asta el se disprețuiește și e hotărât să-și pună capăt zilelor și nu așteaptă de la ea decât un ultim cuvânt care va decide soarta lui etc., etc.; și tot în felul ăsta. Vă puteți închipui, așadar, până la ce grad de isterie ajungeau uneori izbucnirile nervoase ale acestui copil, cel mai inocent dintre toți copiii ajunși la vârsta de cincizeci de ani! Am avut personal prilejul să citesc una dintre aceste misive ale sale, scrisă după o asemenea ceartă survenită între ei pentru un motiv cu totul neînsemnat, dar pe care au știut amândoi cu voluptate să-l încarce cu destul venin. Îngrozit, l-am implorat să nu trimită scrisoarea.

— Nu se poate... e mai cinstit așa... datorita mea... mor dacă nu-i mărturisesc totul, totul! mi-a răspuns el ca într-un delir; și într-adevăr și-a trimis confesiunea. Tocmai în aceasta consta deosebirea dintre ei: că Varvara Petrovna n-ar fi trimis niciodată o asemenea scrisoare. E adevărat că lui Stepan Trofimovici îi plăcea la nebunie să întrețină corespondența; îi trimitea epistole chiar și

locuind cu dânsa sub același acoperiș, iar în momentele de criză nervoasă, nu mai puțin de două pe zi. Știu precis că ea le citea cu toată atenția, indiferent de numărul scrisorilor primite în acea zi. După lectură nota pe ele câte o însemnare și le depunea conform unei anumite clasificări într-o casetă specială; dar le mai depunea totodată și în cutele memoriei sale. Lăsându-și apoi prietenul să se perpelească o zi întreagă în așteptarea răspunsului care nu mai venea, îl întâmpina a doua zi în modul cel mai obișnuit, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat între timp. Treptat îl dresă atât de bine, încât nici el nu cuteza să mai aducă vorba despre incidentul din ajun, ci se mulțumea doar s-o privească drept în ochi. Dar ea nu uita nimic, în timp ce el uita uneori prea repede, încurajat de calmul ei, își recăpăta voia bună chiar în aceeași zi, glumea și se distra școlărește la șampanie, în cazul când se întâmpla să le pice vreunul dintre prieteni. Ce priviri veninoase putea să-i arunce Varvara Petrovna în astfel de momente, dar el nu observa nimic! Și abia peste o săptămână, poate peste o lună sau chiar peste o jumătate de an, amintindu-și subit vreo expresie din cele folosite într-o asemenea scrisoare, apoi scrisoarea întreagă cu toate amănuntele, sângele îi năvălea în obraz de rușine și se simțea atât de zguduit, încât dădea în diaree. Aceste crize spontane, în genul holerinei, prin care culminau câteodată șocurile sale nervoase, erau o particularitate curioasă a organismului lui Stepan Trofimovici.

Nu e nicio îndoială că în relațiile lor existau momente, și nu din cele mai rare, când Varvara Petrovna îl ura cu adevărat; dar un lucru i-a scăpat lui Stepan Trofimovici până la sfârșitul vieții: faptul că ea ajunsese să-l considere pur și simplu fiul ei; era o creație a ei personală, ba chiar, s-ar putea spune, o invenție a ei; că devenise trup din trupul ei și, dacă îl ocrotea și-l întreținea, o făcea numai pentru că „îi invidia talentul”. Ce mult o jigneau asemenea supoziții! Nutrea pentru el o dragoste insuportabilă, amestecată neconținut cu ură, gelozie și dispreț. Timp de douăzeci și doi de ani veghease asupra-i, ferindu-l de orice firicel de praf, ocrotindu-l ca o dădacă, și n-ar fi dormit de grijă nopți întregi, dacă ar fi fost în joc reputația lui de poet, de savant, de cetățean. Era o plâsmuire a ei, în care ea însăși crezuse cea dintâi. Era un fel de vis al ei... Dar în schimb și pretindea de la el foarte mult, mergând uneori până la a-i cere o aservire totală. Fără a mai spune că era și nemaipomenit de ranchiunoasă. Edificatoare sunt în această privință două fapte absolut autentice pe care aș vrea să le relatez aici.

Într-o zi, Varvara Petrovna primi vizita unui baron din Petersburg, aflat în trecere prin orașul nostru, om cu relații în cercurile cele mai înalte și legat direct de reforma dezrobirii țăranilor, despre care începuseră să circule zvonuri tot mai insistente, stârnind în întreaga Rusie un entuziasm general și speranțe de renaștere totală. Varvara Petrovna prețuia mult asemenea vizite, deoarece relațiile ei cu înalta societate slăbiseră încetul cu încetul după moartea soțului, iar în ultimul timp încetaseră aproape de tot. Baronul rămase la o ceașcă de ceai și petrecu la ea o oră. Altceva nu mai participă, dar pe Stepan Trofimovici ea ținu să-l invite cu gândul ascuns să se mândrească cu el. Baronul auzise, pare-se, vorbindu-se de el sau se prefăcu numai că ar fi auzit, și nu prea i se adresă în mod special în cursul acestei vizite. Bineînțeles, Stepan Trofimovici, care avea și maniere foarte distinse, putea face față cu succes unei conversații mondene. Deși de origine modestă, el fusese totuși crescut din fragedă copilărie într-o familie de nobili din Moscova, primind deci o educație frumoasă, iar franțuzește vorbea ca un parizian. Așadar, baronul ar fi trebuit să-și dea seama din capul locului cam ce fel de oameni formează anturajul Varvarei Petrovna chiar și în izolarea ei de provincie. Dar lucrurile se petrecură puțin într-altfel. Când baronul confirmă temeinicia zvonurilor despre marea reformă, Stepan Trofimovici nu se putu reține și strigă Ural, ba schiță și un gest pentru a-și exprima și mai deplin entuziasmul. Strigase nu prea tare și s-ar putea spune cu oarecare distincție; nu este exclus, de asemenea, ca explozia aceasta de entuziasm să fi fost premeditată, iar gestul respectiv anume studiat în fața oglinzii cu o jumătate de oră înainte de ceai; ceva totuși nu-i reușise, probabil, deoarece baronul își îngădui un surâs ușor, deși nu întârzie să plaseze o frază dintre cele mai abile asupra emoției generale, deplin justificate de altfel, care a cuprins inimile tuturor rușilor în așteptarea marelui eveniment. Luându-și rămas-bun de la gazdă în scurt timp după aceea, el nu uită să-i întindă două degete și lui Stepan Trofimovici. Revenind în salon, Varvara Petrovna rămase tăcută două-trei minute, cu aerul că a uitat ceva pe masă. Apoi se întoarse brusc spre Stepan Trofimovici și, cu fața palidă și ochii scânteietori, lăsă să-i scape printre dinți, în șoaptă suierată:

— N-am să ți-o iert niciodată!

A doua zi își întâmpină prietenul ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat și nu mai pomeni niciodată de acest incident. Dar după treisprezece ani, într-un moment tragic, își aduse totuși aminte

și-i reproșă pälind, la fel cum se întâmplase cu treisprezece ani în urmă. Numai de două ori în viața ei îi adresase aceste cuvinte: „N-am să ți-o iert niciodată”. Cazul cu baronul era al doilea; dar și primul mi se pare la fel de caracteristic și cu repercusiuni atât de semnificative în destinul lui Stepan Trofimovici, încât îmi permit să-l relatez ceva mai amănunțit.

Era într-o primăvară, în luna mai a anului una mie opt sute cincizeci și cinci, curând după ce la Skvoreșniki se primise vestea morții bătrânului și flușturaticului general-locotenent Stavroghin, decedat în urma unei crize acute de deranjament stomacal care-l apucase în drum spre Crimeea, unde trebuia să ajungă cât mai urgent, fiind rechemat în post la una dintre unitățile armatei active. Varvara Petrovna rămase văduvă, îmbrăcând veșminte de mare doliu. E drept că nu putea să-l plângă cine știe cât, deoarece în ultimii patru ani, din cauza unei accentuate nepotriviri de caracter, stătuse complet separată de soțul său, căruia îi alocase o pensie anuală. (General-locotenentul avea titlu de noblete și multiple relații, dar ca sursă personală de venituri nu putea conta decât pe o sută cincizeci de suflete și pe leafă; tot restul imensei averi și domeniul Skvoreșniki îi aparțineau Varvarei Petrovna, unica fiică a unui mare om de afaceri și concesionar.) Cu toate acestea, vestea neașteptată a pierderii soțului o zguduî și ea se retrase într-o singurătate completă. Bineînțeles, Stepan Trofimovici continuă să rămână permanent în preajma ei. Luna mai era în plină înflorire; serile erau splendide. Dădeau în floare mălinii, în fiecare seară cei doi prieteni se regăseau în chioșcul din străvechiul parc și până la căderea nopții își împărtășeau gândurile și sentimentele. Trăiau clipe de sublimă poezie. Sub impresia încă puternică a schimbării survenite în destinul ei, Varvara Petrovna vorbea mai mult ca de obicei. Părea că se simte irezistibil atrasă de inima vechiului ei prieten. Și așa se scurseră câteva seri de-a rândul. Deodată un gând straniu își făcu loc în capul lui Stepan Trofimovici: „Nu cumva această văduvă neconsolată și-a făcut anumite socoteli în privința lui și speră ca el, după expirarea anului de doliu, s-o ceară în căsătorie?”. Un gând cinic; dar structurile psihice mai rafinate favorizează uneori asemenea înclinații spre idei cinice, dată fiind factura evoluată a dezvoltării lor polivalente. Meditând mai îndelung și aprofundând lucrurile, omul nostru ajunsese la concluzia că supoziția sa pare să fie verosimilă. Și iată-l căzută pe gânduri: „O avere imensă, nici vorbă, dar...”. Varvara Petrovna într-adevăr n-avea nimic comun cu ceea ce s-ar putea numi o frumusețe. Era o femeie înaltă, gălbejită, osoasă, cu o figură disproportionat alungită, sugerând ceva cabalin. Stepan

Trofimovici ezita din ce în ce mai mult; ros de îndoieli și neștiind ce atitudine să adopte, chiar și plânse de vreo două ori din cauza nehotărârii lui (în general, el plângea destul de des). Seara însă, adică în chioșc, pe fața lui începu să fluture involuntar o expresie capricioasă și un pic ironică, vădind și nuanțe ușoare de cochetărie și totodată de infatuare. Lucrurile astea vin nu știu cum de la sine, fără vrerea omului; și par cu atât mai vizibile, cu cât persoana în cauză pare mai distinsă. E greu de spus, firește, dar e mai mult decât probabil că în inima Varvarei Petrovna nu se născuse nimic din ceea ce ar fi putut îndreptăți atât de tare bănuielele lui Stepan Trofimovici. De altfel, nu și-ar fi schimbat ea numele de Stavroghina în Verhovenskaia, oricât ar fi fost el de reputat. Poate că din partea ei n-a fost decât un joc de femeie, manifestarea inconștientă a nu știu cărei cerințe proprii naturii feminine, atât de firească în unele circumstanțe femeiești excepționale. De altfel, nu garantez nimic: o enigmă de nepătruns a rămas inima femeii și până-n ziua de azi! Dar să revenim la cazul nostru.

E de presupus că Varvara Petrovna a știut curând să descifreze acea expresie stranie de pe chipul prietenului ei; avea fler și ochi pătrunzător, în timp ce el se arăta a fi uneori prea naiv. Între timp, serile se scurgeau ca de obicei, discuțiile lor continuau să fie tot atât de poetice și de interesante. Și iată că într-o seară, odată cu căderea nopții, după o conversație extrem de animată și dintre cele mai poetice, ei se despărțiră cu prietenească afecțiune, strângându-și cu multă căldură mâinile lângă cerdacul pavilionului în care locuia Stepan Trofimovici. În fiecare vară, el se muta din imensa clădire boierească a conacului Skvoreșniki în acest pavilion modest așezat aproape în desișul parcului. Intrând în cameră, luă automat un trabuc și, fără să-l aprindă, se opri obosit în fața ferestrei deschise; rămase așa nemișcat urmărind cu privirea nourașii albi, pufoși, ușori ca fulgul, ce pluteau lin în preajma lunii clare. Deodată un foșnet discret îl făcu să tresară și să-și întoarcă privirea, în fața lui stătea Varvara Petrovna de care se despărțise cu patru minute înainte. Chipul ei galbejit era acum aproape vânat, buzele-i strânse tresăreau la colțuri. Timp de vreo zece secunde ea îl fixă tăcută, ațintindu-și drept în ochii lui privirea tăioasă, implacabilă, apoi îi repezi în obraz într-o șoaptă găfăită:

— N-am să ți-o iert niciodată!

Când mi-a povestit peste zece ani această tristă întâmplare, cu voce șoptită și înclinând în prealabil ușa, Stepan Trofimovici s-a jurat că a fost atât de uluit în acel moment, încât n-a văzut și n-a auzit cum a dispărut Varvara Petrovna. Întrucât ea niciodată după

aceea nu i-a făcut nici măcar o aluzie la acest fapt, și relațiile dintre ei au continuat pe făgașul lor de până atunci, el a rămas o viață întreagă încredințat că totul nu fusese decât rodul unei năzării premergătoare bolii, cu atât mai mult cu cât în aceeași noapte a căzut la pat și a zăcut timp de două săptămâni, ceea ce a pus capăt și întâlnirilor din chioșc.

Cu toate acestea și oricât de ispitit fu el să considere acea neașteptată apariție drept o halucinație, de-atunci el trăi zilnic, în tot restul vieții lui, așteptând parcă să vină continuarea și, ca să zicem așa, deznodământul acestui eveniment. Nu se putea împăca cu gândul că acesta fusese sfârșitul! Iar dacă într-adevăr așa era, îmi închipui cu ce priviri ciudate scruta el ochii bunei lui prietene.

V

Varvara Petrovna concepuse până și ținuta vestimentară a lui Stepan Trofimovici, pe care el apoi a avut-o toată viața. Foarte elegant, vădind totodată și amprenta unui gust propriu, acest costum cuprindea: o redingotă neagră cu pulpane lungi, încheiată la toți nasturii până sus, dar care îi stătea admirabil; o pălărie moale cu boruri largi (vara, pălăria era de pai); o lavalieră albă de batist, legată într-un nod gros și cu aripile atârând în jos; un baston cu măciulie de argint; iar ca o completare la această vestimentație, părul lui bogat, castaniu, lăsat lung până la umeri. Nu începuse să încărunească decât foarte puțin și abia în ultimii ani. Barba și mustața și le rădea. Se spunea că fusese foarte frumos în tinerețe. După părerea mea, și la bătrânețe avea o înfățișare extrem de impunătoare. Și-apoi cum se poate vorbi de bătrânețe la o vârstă când omul nu are încă decât cincizeci și trei de ani? Dar printr-un fel de cochetărie civică, el nu numai că nu căuta să arate mai tânăr, ci părea că face paradă de vârstă lui înaintată, înalt, uscățiv, în hainele lui sobre, cu pletele căzute pe umeri, semăna cu un patriarh. Sau, și mai exact, cu portretul poetului Kukolnik, așa cum apare litografiat într-o ediție din anii '30 a operelor sale – mai ales când stătea vara în grădină, așezat pe o bancă sub o tufă imensă de liliac înflorit, sprijinindu-se cu ambele mâini pe baston, cu o carte deschisă alături, transportat într-o reverie poetică inspirată de un superb apus de soare. Fiindcă pomenii de cărți, trebuie să menționem că în ultimul timp Stepan Trofimovici își cam neglija lecturile; dar spre sfârșit numai. Deși numeroasele reviste și ziare pe care le primea Varvara Petrovna el le citea regulat. Nu înceta, de aseme-